

MAJOR MAX VON TRETTLOW SLUIT ZICH AAN BIJ EEN GROEP
SAMENZWEEDERS TEGEN HITLER. REDT HIJ DAARMEE HET LEVEN
VAN DE JOODSE ELISE CALMANN?

LAATSTE LENTE AAN DE SEINE

JEROEN KUYPERS

LAATSTE LENTE AAN DE SEINE

INKIJKEXEMPLAAR

INKIJKEXEMPLAAR

JEROEN KUYPERS

Laatste lente aan de Seine

Roman

INKIJKEXEMPLAAR

*Voor Mieke, die mij het belang
van het ethisch kompas deed inzien.*

INKIJKEXEMPLAAR

‘Er werden massamoorden gepleegd, en instinctief wist ik dat dit op bevel van het staatshoofd gebeurde. Ik ben er zeker van dat niet alleen ik, maar iedereen in onze kring zich daarvan bewust was. Dit besef lag aan de basis van onze samenzwering. Sterker nog: zonder dit instinctieve weten zou er nooit een twintigste juli zijn geweest.’

Axel Freiherr von dem Bussche-Streithorst
(Uit een herdenkingstoespraak in 1970.)

DEEL ÉÉN
WEGKIJKERS

Juli 1943

INKIJKEXEMPLAAR

1

Elise Calmann stond op het balkon en dronk haar avondkoffie. Geen cichorei of andere surrogaatkoffie, maar echte bonenkoffie. Het was een van de weinige uitpattingen die zij en haar echtgenoot zich nog konden veroorloven. Elke avond, tegen de tijd dat de zon onderging en de schemering inzette, zette ze een potje, dat ze samen in een ritueel opdronken. De bioscoop, het theater, de danshal – elke vorm van uitgaan was voor haar door de bezetter aan banden gelegd. Sinds twee jaar was ze in toenemende mate aan huis gebonden. Ze was ook steeds banger geworden en durfde zelfs overdag slechts met grote wilsinspanning het huis te verlaten. De davidsterren die ze per stuk op haar jassen had genaaid, beschouwde ze als schietschijven. Op straat had ze het gevoel dat iedere voorbijganger naar haar keek en zodra ze een politieagent of Duitse militair zag naderen, sloeg de schrik haar om het hart. Het ene moment liep ze halsoverkop een portiek in, het andere keerde ze pardoes om. Ze had geprobeerd haar angst te bedwingen; de hartkloppingen waren alleen maar in intensiteit toegenomen. Soms droomde ze dat ze op straat gearresteerd werd. Dan werd ze gillend wakker en begon direct daarop te hyperventileren. Armand moest op haar inpraten, haar vastpakken en tegen zich aan drukken om haar tot bedaren te brengen. Het liefst had ze dat hij haar hoofd tegen zijn borstkas drukte. Als ze zijn rustige hartslag hoorde, had dat automatisch een kalmerend effect.

Ze had een klontje suiker in de koffie gedaan. In zekere zin verpestte dat de pure smaak van de Indochinese robustabonen, maar

tegelijk gaf het haar extra energie, en die kon ze gebruiken. Armand vond dat ze de laatste maanden was afgevallen. Haar borsten waren kleiner geworden en haar billen slapper. Vóór de oorlog vertoonde ze de eerste tekenen van een zekere volheid. Ze wist dat het samenhang met de overgang, die vroeg inzette bij alle vrouwen in haar familie. De eerste menstruatie op negenjarige leeftijd, de eerste onregelmatige menstruatie op eenenveertig. Daar was niets ongewoons aan, had haar huisarts gezegd – Benjamin Levy, de dokter met de meest geruststellende glimlach die ze ooit had gezien. Zelfs de diagnose van een blindedarmontsteking kon hij brengen alsof het een onschuldige verkoudheid betrof. Maar het was de laatste diagnose geweest die hij had gesteld. Drie maanden geleden was de deur tot zijn praktijk ineens dichtgetimmerd geweest.

Levy was een buitenlander. Hij en zijn gezin woonden weliswaar al dertien jaar in Frankrijk, maar de regering van Pétain had hun nationalisering tot Fransen ongeldig verklaard, en zo hadden de Duitsers hen alsnog kunnen oppakken en deporteren, terug naar Polen. Ze zette haar kopje op het balkontafeltje en draaide aan haar trouwring. Gelukkig was zijzelf geboren en getogen in Frankrijk en was Armand Rohan-Polduc een telg uit een eeuwenoud adellijk Frans geslacht. Ze was in dubbel opzicht beschermd: door haar nationaliteit en door het feit dat ze met een ariër getrouwd was.

Waarom was ze dan toch zo bang?

Ze ademde langdurig in en daarna weer uit, keek naar haar handen, de lange vingers, de huid die nauwelijks werd ontsierd door aderen en vlekken. Alleen jammer dat ze geen nagellak meer kon krijgen. Haar bloedrode nagels waren vroeger in staat geweest mannen in verrukking te brengen.

De schaduwen op de gebouwen aan de overkant van de straat werden langer. Nog even en ze zouden de verduisteringsgordijnen moeten sluiten. Achter de overkant voelde ze de aanwezigheid van

de Seine, achter zich die van het Bois de Boulogne, dat nochtans kilometers ver weg lag. De plattegrond van Parijs zat gedetailleerd in haar hoofd. Ze was opgegroeid in de hoofdstad en wist overal feilloos haar weg te vinden – toen, toen ze nog buitenkwam en niet het leven leidde van iemand met huisarrest.

Haar blik gleed langs de bovenkant van haar balkon en vervolgens naar beneden. Ze kon nooit genoeg krijgen van het art-nouveau-pand, dat door een navolger van de beroemde Belgische architect Victor Horta was ontworpen. Het appartement op de tweede verdieping was ook het enige kostbare bezit dat ze uit het faillissement van de bank hadden weten te redden. Plus de kunstwerken die ze nu stuk voor stuk verkochten om te overleven. De vraag was hoeveel jaar dat nog zou moeten en zou lukken.

Ze hoorde het geluid van auto's die de straat in reden. Nieuwsgierig boog ze over de rand. De adem stakte in haar keel. Ze zag een autobus, een overvalwagen van de politie en twee motoren de Avenue de Versailles afrijden. Ze kwamen op een honderdtal meters van haar huis tot stilstand. Agenten sprongen uit de overvalwagen en stelden zich langs de stoepen op. De autobus reed door. Even later arriveerde een vrachtwagen. Er sprongen nog meer agenten uit, die dranghekken begonnen uit te laden.

Het kopje gleed uit haar handen en spatte beneden op straat in tientallen scherven uiteen, maar Elise hoorde het niet. Ze vluchtte naar binnen, staarde Armand met grote ogen aan en slaagde er niet in iets uit te brengen.

‘Wat is er aan de hand? Is er op straat iemand overreden?’

Hij legde het boek dat hij aan het lezen was op zijn schoot, maar bleef het met twee handen vasthouden, alsof loslaten gelijkstond aan toegeven dat er iets vreselijks stond te gebeuren.

‘Ze... ze komen’, slaagde ze er uiteindelijk in te zeggen.

‘Wie?’

De onnozelheid van zijn vraag maakte haar kwaad en juist die kwaadheid verdreef de paniek.

‘De politie! Ze zetten de straat af en straks komen ze naar boven!’

Armand smeedt het boek nu op de grond en sprong overeind. Hij was in enkele stappen op het balkon, keek links en rechts de straat af en kwam weer terug naar binnen. Zweetdruppels verschenen onder zijn dikke, blonde haardos. De blauwe ogen achter de glazen van de zwarte hoornen bril leken nog groter dan anders.

‘Laten we rustig blijven. Ze komen voor anderen, niet voor jou. Jij bent beschermd.’

Ze keken elkaar aan. Daarna nam hij haar rechterhand en kneep er hard in, alsof hij haar wilde laten ontwaken uit een boze droom.

‘Wat moeten we doen?! Wat moeten we in hemelsnaam doen?!’

‘We kunnen niks doen’, was zijn antwoord. ‘Er wonen geen andere Joden in dit gebouw. We zullen ze straks gewoon horen vertrekken met hun wagens.’

Ze namen plaats op de bank, de oren gespitst op elk geluid in het pand. Boven werd een deur dichtgeslagen, maar dat gebeurde wel vaker. Een wc werd doorgetrokken, ook niets bijzonders.

De deurbel klonk.

‘Blijf zitten!’ schreeuwde Elise. ‘We zijn niet thuis! We zijn niet thuis!’

Maar overal in het pand leek de bel te gaan. Het duurde niet lang of een van de burens had het metershoge traliehek in de gewelfde poort opengedaan. Er klonken onverstaanbare woorden, daarna voetstappen op de trap. Gebonk op de deur.

‘Opendoen; politie!’

Armand kwam overeind en liep naar de hal. Ze zag dat hij zich een statige houding probeerde aan te meten en hoopte dat er iets van het gezag van de vroegere bankdirecteur terug zou komen.

‘U bent Armand Rohan-Polduc, monsieur?’ hoorde ze vragen. ‘En uw echtgenote is Elise, geboren onder de naam Calmann?’

‘Mijn echtgenote, ja, geboren en getogen Française en getrouwd met mij, een afstammeling van de markies Rohan-Polduc.’

In één zin had hij al zijn troeven op tafel gelegd, wist ze, maar zou het helpen? Een agent trad de huiskamer binnen, gevolgd door een tweede. Ze droegen hetzelfde uniform en hetzelfde potloodsnorretje.

‘Madame Calmann? U moet met ons meekomen.’

‘Op basis waarvan?’ probeerde ze, zonder aanstalten te maken overeind te komen, maar ze voelde dat het verloren moeite was.

‘Wij hebben onze bevelen, madame. Laat monsieur u helpen een koffertje te maken met kleding voor de komende dagen.’

‘Maar ik...’

‘Wij hebben onze bevelen, madame’, onderbrak de agent haar.

Het interesseert hem niet, besepte ze, hij hoort niet eens wat ik zeg. Moeizaam kwam ze overeind. Al haar spieren leken dienst te weigeren, maar als ze niet gehoorzaamde zouden de agenten haar tussen zich in nemen en desnoods de trap af sleuren. Ze wist zeker dat ze het zouden doen, niet omdat ze wreedheid uitstraalden maar juist omdat ze zo onverschillig waren. Hun emoties waren opgeborgen in een ander compartiment van hun brein.

Met wankele passen liep ze naar de slaapkamer. De tweede agent volgde haar en bleef in de deuropening staan terwijl ze een koffer pakte om die met mechanische bewegingen met jurken en ondergoed te vullen. Ondertussen hoorde ze hoe Armand op de andere politiemans probeerde in te praten, met steeds dezelfde argumenten. Opnieuw herhaalde de agent hetzelfde zinnetje. Toen Armand aanhield, reageerde hij plotseling met een bars en ordinair ‘*J’en ai rien à foutre!*’ – ‘Het kan me geen donder schelen.’ Toch een emotie.

Ze nam de koffer in haar hand en liep terug naar de woonkamer.

Het leek of er lood aan het hengsel hing. Haar hart klopte in haar keel en toch voelde ze zich minder bang en wanhopig dan ze had verwacht, misschien omdat hetgeen ze maanden had gevreesd, eindelijk bewaarheid werd.

‘Ik zorg voor een advocaat’, zei Armand. ‘Ik laat je niet in de steek, nooit.’

Hij probeerde stoer te doen, maar zijn onderlip trilde. Ze zag dat hij moeite moest doen om zijn eigen wanhoop te bedwingen.

‘Vraag na waar ze me naartoe brengen’, zei Elise. ‘Maak duidelijk dat dit een misverstand is, dat ze in overtreding zijn.’

Bij de laatste woorden richtte ze haar blik op de agent die het woord had gevoerd, maar hij reageerde niet, haalde zelfs zijn schouders niet op.

‘We gaan, madame’, sprak hij beslist.

Ze zette de ene voet voor de andere en volgde, bijna buiten haar wil om.

De autobus reed als een dief in de nacht door de straten naar het noorden. Naast Elise zaten er nog twee complete gezinnen op de banken, en verder een oudere vrouw en een alleenstaande man. De vangst leek erg mager. Twee agenten die niet ver van haar vandaan waren gaan zitten, spraken erover met elkaar.

‘Ze worden gewaarschuwd. Eugène heeft een biljet gevonden. Die vrouw had het nog midden op tafel liggen. Kon het blijkbaar niet weggooien maar ook niet besluiten weg te gaan.’

‘Waarheen dan?’ vroeg de ander.

‘Volgens mij zijn het communisten die de biljetten verspreiden. Maar ik snap niet dat ze soms van tevoren weten dat er een actie komt.’

‘Bij ons op het bureau zijn er collega’s die ik niet helemaal vertrouwd op dat vlak’, zei de ander.

‘Wat denken ze ermee te bereiken? Als wij het niet doen, doen de Duitsers het zelf. Denken ze dat de ss zachtzinnig is? Sinds 1 juli hebben ze het doorgangskamp overgenomen van ons. Nou, ik kan je vertellen...’

De chauffeur trapte hard op de rem en iedereen moest zich vastgrijpen om niet voorover te vallen.

‘Er stak zomaar iemand de straat over,’ riep hij, ‘en de avondklok is allang ingegaan.’

‘Laat maar lopen’, zei de ander. ‘We moeten op tijd in Drancy zijn.’

Drancy – en dan? De plaatsnaam deed de rillingen over haar rug lopen. De paniek die uit haar was weggestroomd dreigde terug te komen, maar ze verzette zich er uit alle macht tegen. Voor haar was het zaak haar kalmte te bewaren en te hopen dat Armand snel een advocaat zou vinden die haar uit dat kamp kon krijgen. Ze moest zo snel mogelijk de commandant te spreken zien te krijgen, hem uitleggen dat dit een misverstand was. Hadden ze geen machtige vrienden die hen konden helpen? Iemand van haar familie? Een oude zakenrelatie die nu voor de regering in Vichy werkte? Ze ging in gedachten de namen af en zag de bijbehorende gezichten erbij opdoemen. Senatoren van de Radicale Partij, de gebroeders Michelin van de bandenfabriek, Louis Renault. In de tijd dat ze nog etentjes gaf, wisten die mannen haar woning te vinden, de excellente foie gras die ze serveerde en de uitstekende bourgogne die erbij geschonken werd. Op die avonden huurde ze personeel in, om te koken en serveren, en vervulde ze zelf met verve haar rol als gastvrouw. Maar toen had Armand ook nog de leiding over een kleine maar kapitaalkrachtige handelsbank. Toen die ten onder ging, in de nasleep van het Stavisky-schandaal van ’34, droogden ook de vriendschappen met de zakelijke elite van het land snel op. Ze wist dat ze zich geen illusies moest maken. Van madame Rohan-

Polduc was ze in de ogen van deze machtige mannen gedegradeerd tot een failliete Jodin, die ze liever niet meer wilden kennen. En toch... zou één van hen niet zoveel fatsoen hebben, zoveel goede herinneringen, dat hij voor haar wilde bemiddelen?

Af en toe wierp ze een blik door het venster. Het gezelschap reed langs de Seineoever. Het water glinsterde in het licht van de maan. In de verte rees dreigend en donker het ijzeren gevaarte van de Eiffeltoren op. Daarna verdween dat uit zicht en ontwaarde ze de omtrekken van het eiland tussen de twee rivierarmen.

Er was geen verkeer op de straten en alle ramen van de huizen en winkels waren verduisterd. Geen streepje licht scheen door de gordijnen. Ondanks de zomerse warmte waren alle terrassen gesloten. De stad leek net zo uitgestorven als in de dagen voorafgaand aan de Duitse intocht in 1940, toen iedereen die de mogelijkheid had, de auto of de trein had genomen naar het zuiden. Waarom hadden ze hen toen niet gevolgd? Waarom waren ze in Parijs gebleven?

Haar keel was droog. Ze bedacht dat ze een fles wijn had moeten meenemen, een boek, misschien zelfs een pondje van de koffiebonen, zodat ze iets in handen had om te ruilen. In feite, besepte ze, had ze al die tijd een koffertje klaar moeten hebben staan, voor het geval dat. Maar wie had ooit gedacht dat dit toch...?

Ze weigerde de zin ten einde te denken. Ze moest hoopvol blijven. Armand zou alles doen om haar uit Drancy te halen. Het zou hem lukken, daar twijfelde ze geen moment aan, maar in de tussentijd moest zij sterk blijven.

Ze ademde heel langzaam in, en vervolgens even langzaam weer uit, sloot haar ogen.

Toen ze die weer opende, spurte de bus nog altijd voort over de straatstenen, langs een eindeloze reeks van verduisterde gevels en lege pleinen.